

28 Mustafa B.M., Gruda Z.G., Sarris J.S. *From spectators to decision-makers: redefining student roles as co-designers of curriculum // Frontiers in Education.* – 2025. – Vol.10. – P.180-196.

29 Ngo T.A., Bui C.T., Chau H.K.L., Tran P.N., Nguyen P.T., Tran N.K.T. *Influence of university service quality on student experiences, academic performance and institutional loyalty: A case study in Vietnam // Acta Psychologica.* – 2025. – Vol.260. – P.59-82.

30 Jeong S.H., Chung J.Y. *University students' satisfaction and evaluations of synchronous online learning for physical education courses // Academic Journal of Interdisciplinary Studies.* – 2023. – Vol.12, №3. – P.33-47.

FTAMP 04.51.43

DOI: <https://doi.org/10.51889/2959-6270.2026.93.1.004>

К.Е. Юсупов^{1*} , Н.А. Байбахов¹ , Қ.Ж. Каныбекова¹

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті
Түркістан, Қазақстан

* e-mail: kuanyshbek.yussupov@ayu.edu.kz

ЖАСТАРДЫҢ САЯСИ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНІҢ ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ: ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ТАЛДАУ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі саяси режимдердің трансформациясы және цифрлық орта жағдайында жастардың саяси әлеуметтену тетіктері қарастырылады. Зерттеудің теориялық негізін Э.Гидденстің құрылымдану теориясы, Х. Ортега-и-Гассеттің «бұқара көтерілісі» концепциясы, сондай-ақ К. Шмитттің саясиды «өзге-бөгде» ара жігін ажырату саласы ретінде түсінуі құрайды. Жұмыста Ф.И. Долгих зерттеулеріне сүйене отырып, саяси партиялардың жастар бірлестіктерінің қызмет етуінің институционалдық аспектілері және олардың қызметінің құқықтық тетіктері де талданады. Қатысу формаларын, идентификацияны және жастардың саяси жұмылдырылуын өзгертетін саяси әлеуметтенудің жаңа агенті ретінде әлеуметтік желілердің ықпалына ерекше назар аударылады.

Мақаланың мақсаты - өңірлік контексте жас ұрпақтың саяси әлеуметтену ерекшеліктерін айқындайтын құрылымдық және институционалдық факторларды анықтау, сондай-ақ саяси сананы қалыптастырудың дәстүрлі және цифрлық арналарының арақатынасын талдау. Зерттеу аясында құрылымдық-функционалдық және институционалдық тәсілдер, сондай-ақ дискурсивті талдау элементтері қолданылады. Нәтижелер цифрландыру жағдайында дәстүрлі саяси институттарға сенімнің бір мезгілде төмендеуімен қатар, саяси ұстанымдарды қалыптастыруда желілік коммуникациялардың рөлі күшейетінін көрсетеді. Саяси партиялар мен жастар ұйымдары өзара іс-қимылдың жаңа форматтарына бейімделуде, алайда жастардың саяси белсенділік дәрежесіне әсер ететін институционалдық шектеулер сақталуда. Қазіргі саяси әлеуметтену билікті қайта өндірудің институционалдық тетіктері мен қатысудың жаңа цифрлық формаларын үйлестіре отырып, гибридіті сипатқа ие деген қорытынды жасалды, бұл жас ұрпақтың саяси субъективтілігінің қайшылықты, бірақ динамикалық моделін қалыптастырады.

Түйін сөздер: саяси әлеуметтену, жастар, институционалдық факторлар, цифрлық факторлар, әлеуметтік желілер, саяси идентификация.

Y. Kuanyshbek¹*, N. Baibakhov¹, K. Kanybekova¹

¹*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University
Turkestan, Kazakhstan*

* e-mail: kuanyshbek.yussupov@ayu.edu.kz

INSTITUTIONAL AND DIGITAL FACTORS OF POLITICAL SOCIALIZATION OF YOUTH: A STRUCTURAL ANALYSIS

Abstract

The article examines the mechanisms of political socialization of youth in the context of the transformation of modern political regimes and the digital environment. The theoretical framework of the study is based on Anthony Giddens' structuration theory, José Ortega y Gasset's concept of the "revolt of the masses," and Carl Schmitt's understanding of the political as a sphere of distinguishing "friend from enemy." The paper also analyzes the institutional aspects of the functioning of youth associations of political parties and the legal mechanisms of their activities, drawing on the research of F.I. Dolgikh. Particular attention is paid to the influence of social networks as a new agent of political socialization, transforming the forms of participation, identity, and political mobilization of youth.

The purpose of the article is to identify the structural and institutional factors that determine the features of political socialization of the young generation in a regional context, as well as to analyze the correlation between traditional and digital channels of forming political consciousness. The research employs structural-functional and institutional approaches, as well as elements of discursive analysis. The results show that in the context of digitalization, the role of network communications in the formation of political attitudes increases, while trust in traditional political institutions simultaneously decreases. Political parties and youth organizations are adapting to new formats of interaction; however, institutional constraints affecting the degree of political activity of young people persist. It is concluded that modern political socialization is hybrid in nature, combining institutional mechanisms of power reproduction and new digital forms of participation, which forms a contradictory but dynamic model of the political agency of the young generation.

Keywords: political socialization, youth, institutional factors, digital factors, social networks, political identification.

Юсупов К.Е. ¹, Байбахов Н.А. ¹, Каныбекова К.Ж. ¹*

¹*Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави
Туркистан, Казахстан*

* e-mail: kuanyshbek.yussupov@ayu.edu.kz

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И ЦИФРОВЫЕ ФАКТОРЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ: СТРУКТУРНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье рассматриваются механизмы политической социализации молодежи в условиях трансформации современных политических режимов и цифровой среды. Теоретическую основу исследования составляют теория структурирования Э. Гидденса, концепция «восстания масс» Х. Ортеги-и-Гассета, а также понимание политического как сферы различения «друг–враг» К. Шмитта. В работе также анализируются институциональные аспекты функционирования молодежных объединений политических партий и правовые механизмы их деятельности, опираясь на исследования Ф.И. Долгих. Особое внимание уделяется влиянию

социальных сетей как нового агента политической социализации, трансформирующего формы участия, идентичности и политической мобилизации молодежи.

Цель статьи - выявить структурные и институциональные факторы, определяющие особенности политической социализации молодого поколения в региональном контексте, а также проанализировать соотношение традиционных и цифровых каналов формирования политического сознания. В рамках исследования применяются структурно-функциональный и институциональный подходы, а также элементы дискурсивного анализа. Результаты показывают, что в условиях цифровизации усиливается роль сетевых коммуникаций в формировании политических установок, при одновременном снижении доверия к традиционным политическим институтам. Политические партии и молодежные организации адаптируются к новым форматам взаимодействия, однако сохраняются институциональные ограничения, влияющие на степень политической активности молодежи. Сделан вывод о том, что современная политическая социализация носит гибридный характер, сочетая институциональные механизмы воспроизводства власти и новые цифровые формы участия, что формирует противоречивую, но динамичную модель политической субъектности молодого поколения.

Ключевые слова: политическая социализация, молодежь, институциональные факторы, цифровые факторы, социальные сети, политическая идентификация.

КІРІСПЕ

Саяси әлеуметтену – тұлғаның саяси нормалар мен құндылықтарды игеруі, саяси жүйедегі өз орнын айқындауы және саяси қатысу дағдыларын меңгеруімен сипатталатын күрделі әлеуметтік процесс. Бұл үдеріс тек жеке адамның саяси санасының қалыптасуын ғана емес, сонымен қатар қоғамдағы билік қатынастарының тұрақтылығын, саяси институттардың легитимділігін және азаматтық мәдениеттің ұдайы жаңғыруын қамтамасыз ететін маңызды механизм ретінде көрінеді. Осы тұрғыдан алғанда, жастардың саяси әлеуметтенуі кез келген мемлекеттің саяси даму логикасында ерекше орын алады, өйткені жастар әлеуметтік белсенділігі жоғары, құндылықтық бағдарлары өзгермелі және қоғамдық өзгерістерге бейім әлеуметтік топ болып табылады.

Қазіргі кезеңде жастардың саяси әлеуметтенуі институционалдық трансформациялармен, жаһандану үдерістерімен және цифрлық технологиялардың жедел дамуымен айқындалады. Әлеуметтік желілердің, онлайн-платформалардың, мессенджерлердің және алгоритмдік басқару тетіктерінің кеңеюі саяси ақпараттың таралу логикасын, қоғамдық пікір қалыптастыру тәсілдерін және саяси мобилизация формаларын түбегейлі өзгертті. Соның нәтижесінде жастардың саяси білімді игеру арналары, саяси оқиғаларға реакция беру жылдамдығы және саяси идентификация қалыптастыру механизмдері де жаңа сипатқа ие болуда.

Зерттеудің өзектілігі жастардың саяси белсенділігінің жаңа форматтарының қалыптасуымен, дәстүрлі саяси институттарға сенім деңгейінің құбылуымен және саяси қатысудың цифрлық кеңістікте қайта ұйымдасуымен байланысты. Саяси әлеуметтену дегеніміз – жеке тұлғаның қоғамның саяси нормалары мен құндылықтарын игеруі ғана емес, сондай-ақ қоғамдық-саяси өмірге қатысу үшін қажетті дағдылар мен тәжірибені жинақтауы. Зерттеушілер саяси жүйенің тұрақтылығы қоғамның барлық қабаттарындағы саяси әлеуметтену процесінің тиімділігіне тәуелді екенін атап көрсетеді. Демек, саяси әлеуметтену жеке тұлғаның қоғамдық нормаларды, құндылықтарды және мойындалған дағдыларды коммуникация, білім беру және медиа дискурс арқылы күнделікті тәжірибесіне енгізуі арқылы іске асады.

Жастардың саяси әлеуметтену мәселесі жаңа емес. Өртүрлі теориялық мектептердің өкілдері бұл құбылыстың мазмұны мен бағыттарын түсіндіретін тұжырымдамалар ұсынды. Соған қарамастан, мәселенің өзектілігі әлсіреген жоқ, өйткені әлеуметтік топтардың саяси әлеуметтенуі жалпы қоғамдық үдерістің құрамдас бөлігі болғанымен, әрбір топтың әлеуметтік-психологиялық, мәдени және құрылымдық ерекшеліктеріне байланысты салыстырмалы

дербестікке ие [1, p.60]. Осы әдіснамалық ұстаным жастардың саяси әлеуметтенуін жеке зерттеу нысаны ретінде қарастырудың маңызын арттырады.

Осы тұрғыда жастардың саяси әлеуметтенуі – жас индивидтің саяси құндылықтар, нормалар, мінез-құлық үлгілері мен бағдарларын игеруі арқылы саяси кеңістікте бағыт-бағдар қалыптастыратын көпөлшемді үдеріс. Бұл үдеріс жастарға қоғамдық-саяси өмірдегі өз мәртебесін және функциясын саналы түрде түсінуге, сондай-ақ жеке мүдделері мен өзін-өзі жүзеге асыру қажеттіліктеріне барынша сәйкес келетін саяси әрекет формасын таңдауға мүмкіндік береді. Сондықтан жастардың саяси әлеуметтенуін динамикалық құбылыс ретінде қарастыру оның іске асуына ықпал ететін сыртқы жағдайларды, өзгерістердің бағытын және сол өзгерістерді туындататын факторларды айқындауды талап етеді. Жастардың ерекше әлеуметтік-демографиялық топ ретіндегі сипаты бұл үдерісті объективті құрылымдар мен субъективті таңдаулар тоғысатын, екіжақты табиғатқа ие күрделі процесс ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді [2]. Осындай талдау қазіргі жастардың саяси санасының қалыптасу ерекшеліктерін, олардың институционалдық ортаға бейімделу деңгейін және цифрлық кеңістіктегі саяси тәжірибесінің мазмұнын жан-жақты ашуға жағдай жасайды.

Сондықтан зерттеу аясында жастардың саяси әлеуметтенуіне әсер ететін дәстүрлі институттар мен цифрлық медианың арақатынасына, саяси сенімнің өзгеру динамикасына, азаматтық және саяси идентификацияның қалыптасу ерекшеліктеріне назар аударылады. Мұндай қырларды талдау қазіргі қоғамдағы жастардың саяси субъектілігінің мазмұнын тереңірек түсінуге, олардың саяси қатысу әлеуетін бағалауға және саяси коммуникацияның жаңа формаларының институционалдық салдарын айқындауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты жастардың саяси әлеуметтенуін құрылымдық және цифрлық факторлар бірлігінде қарастыру ғылыми әрі практикалық тұрғыдан аса маңызды болып табылады. Бұл мәселе өңірлік эмпирикалық зерттеулермен ұштасқанда бүгінгі таңда одан әрі өзектене түседі.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ

Бұл зерттеу жастардың саяси әлеуметтенуін қазіргі институционалдық және цифрлық өзгерістер контекстінде кешенді түсіндіруге бағытталған пәнаралық әдіснамалық тәсілге негізделеді. Зерттеу логикасы құрылымдық-функционалдық, институционалдық және конструктивистік талдау үлгілерін өзара ұштастыру арқылы қалыптастырылды. Мұндай тәсіл саяси әлеуметтенуді бір мезгілде саяси жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз ететін әлеуметтік механизм, институттар арқылы жүзеге асатын нормативтік үдеріс және жастардың күнделікті тәжірибесінде мағынаға ие болатын символдық-конструктивтік құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Зерттеудің теориялық өзегін Э. Гидденстің құрылымдау теориясы, К. Шмиттің саяси туралы пайымдары және Х. Ортега-и-Гассеттің бұқаралық қоғам концепциясы құрайды. Аталған теориялар саяси әлеуметтенуді құрылымдық шектеулер мен жеке агенттік-тің, институционалдық ықпал мен субъективті қабылдаудың, дәстүрлі саяси тәртіп пен жаңа цифрлық коммуникациялардың тоғысындағы үдеріс ретінде талдауға әдіснамалық негіз береді.

Э. Гидденстің құрылымдау теориясы зерттеуде жастардың саяси мінез-құлқын тек сыртқы әлеуметтік құрылымдардың өнімі ретінде емес, сонымен бірге олардың күнделікті тәжірибе барысында қайта өндіретін және өзгеріске түсіретін әрекеттерінің нәтижесі ретінде түсіндіруге пайдаланылды. Осыған сәйкес жастар отбасы, білім беру ұйымдары, мемлекет, бұқаралық ақпарат құралдары, қоғамдық ұйымдар және цифрлық платформалар сияқты институттардың ықпалына ұшырай отырып, сол ықпалдарды интерпретациялайды, қабылдайды, іріктейді немесе қайта мағыналандырады. К. Шмиттің саяси туралы тұжырымдары жастардың саяси қатысуындағы «дос–жау», «біз–олар» сияқты шекаралардың медиалық дискурс пен цифрлық ортада қалай қалыптасатынын пайымдауға мүмкіндік береді. Ал Х. Ортега-и-Гассеттің бұқаралық қоғам туралы идеялары жастар санасының стандарттануы, көпшілік пікірінің әсері және цифрлық кеңістіктегі конформизм мен мобилизация арасындағы байланысты түсіндіруге

пайдаланылды. Осындай теориялық синтез зерттеу пәнін біржақты емес, көпқырлы құбылыс ретінде талдауға мүмкіндік берді [3, p.87].

Зерттеудің әдіснамалық стратегиясы әдіснамалық триангуляция қағидасына негізделді. Бұл қағида жастардың саяси әлеуметтенуін түсіндіруде бірнеше теориялық оптика мен эмпирикалық тәсілдерді қатар қолдану арқылы нәтижелердің сенімділігін арттыруға бағытталды. Триангуляция, біріншіден, сандық деректер арқылы жалпы үрдістерді, қатынас құрылымдарын және жиілік сипаттамаларын айқындауға, екіншіден, сапалық бақылаулар мен бетпе-бет сұхбат элементтері арқылы жауаптардың контекстік мағынасын нақтылауға мүмкіндік берді. Осыған байланысты зерттеуде сауалнама негізгі дерек жинау құралы ретінде пайдаланылса, бетпе-бет сұхбат форматы жауаптардың мазмұнын нақтылау, респонденттердің саяси бағдары мен медиалық тәжірибесін тереңірек түсіну үшін қосымша құрал қызметін атқарды.

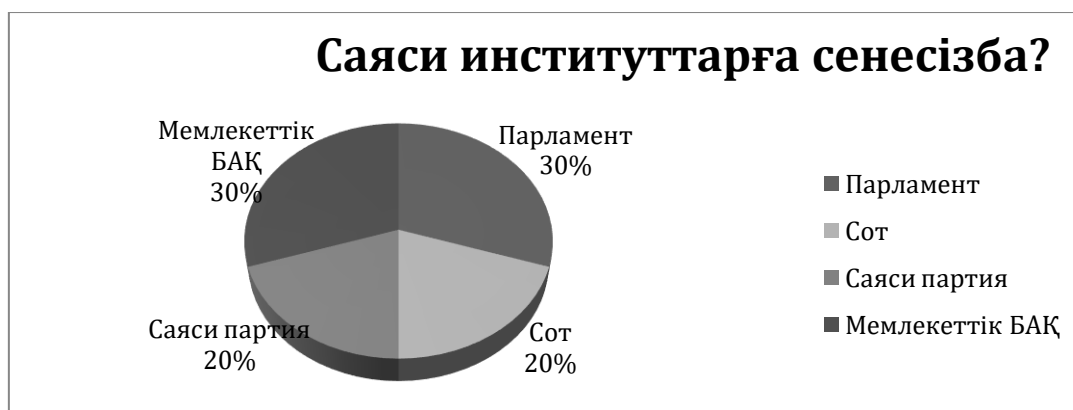
Эмпирикалық зерттеу Алматы қаласында 18–35 жас аралығындағы жастар арасында жүргізілді. Іріктеме көлемі 507 респондентті қамтыды. Іріктеуді құрастыруда жыныс, жас, білім деңгейі, жұмыспен қамтылу мәртебесі және қалалық кеңістіктегі әлеуметтік белсенділік секілді көрсеткіштер ескерілді. Зерттеудің мақсаты репрезентативті ұлттық қорытынды жасаудан гөрі, мегаполис жағдайындағы жастардың саяси бағдарлары мен әлеуметтену арналарының негізгі тенденцияларын анықтау болғандықтан, аралас іріктеу тәсілі қолданылды. Респонденттердің бір бөлігі онлайн формат арқылы тартылса, екінші бөлігі бетпе-бет сауалнама мен қысқа сұхбат негізінде қамтылды. Мұндай аралас формат цифрлық белсенді жастармен қатар офлайн ортада көбірек әрекет ететін топтардың пікірін салыстыруға мүмкіндік берді. Сауалнама құрылымы бірнеше мазмұндық блоктан тұрды. Бірінші блокта респонденттердің әлеуметтік-демографиялық сипаттамалары тіркелді. Екінші блок жастардың саяси қызығушылығы, саяси ақпаратқа қол жеткізу арналары, сайлау мен қоғамдық бастамаларға қатысу тәжірибесі және азаматтық белсенділік деңгейін анықтауға бағытталды. Үшінші блок мемлекеттік институттарға, жергілікті билік органдарына, қоғамдық бірлестіктерге, бұқаралық ақпарат құралдарына және әлеуметтік желілерге деген сенім деңгейін өлшеуге арналды. Төртінші блокта дәстүрлі медиа мен цифрлық платформаларды пайдалану жиілігі, контентті қабылдау ерекшеліктері, саяси ақпараттың шынайылығын бағалау қабілеті және онлайн кеңістіктегі пікір білдіру тәжірибесі қарастырылды. Сұрақтардың басым бөлігі жабық және жартылай жабық форматта құрастырылып, салыстырмалы статистикалық өңдеуге ыңғайластырылды.

Деректерді жинау аралас әдіс арқылы жүзеге асырылды: онлайн сауалнама цифрлық платформалар арқылы таратылды, ал бетпе-бет кезеңде стандартталған анкета мен қысқаша әңгімелесу тәсілі қолданылды. Бұл шешім зерттеудің қамту аясын кеңейтіп, тек интернетке белсенді пайдаланушылармен шектелмеуге мүмкіндік берді. Жиналған мәліметтер жүйеленіп, сандық өңдеуден өткізілді. Талдау барысында сипаттамалық статистика, пайыздық үлестерді салыстыру, жауап нұсқаларын топтастыру және деректерді графикалық визуализациялау тәсілдері пайдаланылды. Графикалық бейнелеу жастардың саяси сенімі, медианы пайдалану жиілігі және саяси қатысу формалары арасындағы өзара байланыстарды көрнекі түрде көрсету үшін қолданылды. Зерттеудің сапасын қамтамасыз ету мақсатында сауалнама сұрақтарының мазмұндық қисындылығы мен түсініктілігі алдын ала тексерілді. Сонымен қатар респонденттердің ерікті қатысуы, жауаптардың құпия сақталуы және алынған деректердің тек ғылыми мақсатта пайдаланылуы секілді этикалық қағидалар сақталды. Зерттеудің белгілі бір шектеулері де бар: онлайн формат кейбір топтардың үлесін арттыруы мүмкін, ал саяси тақырыпқа қатысты сұрақтарда әлеуметтік қолайлылық әсері орын алуы ықтимал. Соған қарамастан, қолданылған әдіснамалық кешен жастардың саяси әлеуметтену тетіктерін институционалдық және цифрлық кеңістік бірлігінде жүйелі түрде талдауға жеткілікті негіз береді. Айнымалыларды операционализациялау барысында «саяси әлеуметтену» ұғымы саяси қызығушылық, институттарға сенім, саяси қатысу, азаматтық белсенділік және ақпараттық тәжірибе көрсеткіштері арқылы өлшенді. Бұл индикаторлар зерттеу нысанын тек декларативті ұстанымдар

деңгейінде емес, мінез-құлықтық және коммуникативтік өлшемдер арқылы да бағалауға мүмкіндік берді. Нәтижелерді интерпретациялау кезінде жас ерекшелігі, білім деңгейі және медианы тұтыну жиілігі секілді факторлардың ықпалы салыстырмалы түрде қарастырылды. Осы тәсіл сандық нәтижелердің әлеуметтік мәнін тереңірек ашып, эмпирикалық қорытындылардың түсіндірмелік әлеуетін елеулі түрде күшейтеді.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Саяси әлеуметтену процесінің тиімділігінің маңызды индикаторларының бірі – жастардың саяси институттарға деген сенім деңгейі және олардың саяси ақпарат алу тәсілдері. Жүргізілген эмпирикалық зерттеу қазақстандық жастар арасында дәстүрлі институттарға сенімнің төмендігін және ақпараттық көздердің цифрлық платформаларға жылжуын айқын көрсетті. Зерттеу нәтижелері дәстүрлі саяси институттардың (парламент, саяси партиялар, сот жүйесі, мемлекеттік бұқаралық ақпарат құралдары) жастар тарапынан орташа немесе төмен деңгейдегі сенімге ие екенін көрсетті. Сауалнама деректері бойынша респонденттердің шамамен 30%-ы ғана мемлекеттік БАҚ пен Парламентке сенім білдірген, ал саяси партиялар мен сот жүйесіне сенетіндердің үлесі 20%-дан аспайды. (Сурет 1)

Сурет 1. Респонденттердің саяси институттарға деген сенім деңгейі (% бойынша)
Ескерту: автордың жеке дереккөзінен

Саяси әлеуметтену процесінің негізгі нәтижелерінің бірі – жеке тұлғаның саяси жүйедегі орнын сезінуі, яғни саяси идентификацияның қалыптасуы. Жүргізілген социологиялық сауалнама қазақстандық жастардың өзін-өзі сәйкестендіру құрылымындағы маңызды үрдісті ашып көрсетті.

Бұл көрсеткіштер жастардың формалды саяси институттардан белгілі бір деңгейде алшақтауын және олардың қызметіне қатысты сыни позициясының қалыптасқанын білдіреді. Теориялық тұрғыдан бұл құбылысты бірнеше парадигма аясында түсіндіруге болады. Біріншіден, Энтони Гидденстің құрылымдану теориясы бойынша әлеуметтік құрылымдар мен агенттік өзара әрекеттесу арқылы үнемі қайта өндіріледі [4]. Егер жастар институционалдық тәжірибеде өзін ықпалды агент ретінде сезінбесе, құрылымға деген сенім әлсірейді. Яғни, саяси институттар формалды түрде бар болғанымен, оларды «өз тәжірибесінің бөлігі» ретінде қабылдау деңгейі төмен болуы мүмкін. Никлас Луманның сенім теориясы тұрғысынан сенім – әлеуметтік күрделілікті қысқартудың механизмі. Қоғамдық институттарға сенімнің төмендеуі жүйелік күрделіліктің артуымен және ақпараттық фрагментациямен байланысты болуы ықтимал. Цифрлық ортада альтернативті ақпарат көздерінің көбеюі дәстүрлі институттардың символдық беделін әлсіретіп, сенімнің «дисперсиялануына» әкеледі [5].

Пьер Бурдьенің символдық капитал концепциясы бойынша саяси партиялар мен олардың көшбасшылары легитимділікті символдық ресурс арқылы иеленеді. Егер бұл ресурс (бедел,

моральдық авторитет, өкілдік сезімі) әлсіресе, институционалдық сенім де төмендейді. Біздің деректердегі 20%-дан төмен көрсеткіштер дәл осы символдық капиталдың жеткіліксіздігін көрсетуі мүмкін. Сонымен қатар, Юрген Хабермастың қоғамдық кеңістік (public sphere) теориясы контекстінде дәстүрлі БАҚ-қа сенімнің төмендігі коммуникациялық легитимділіктің дағдарысын білдіруі ықтимал. Егер жастар альтернативті цифрлық алаңдарды қоғамдық пікір қалыптастырудың негізгі кеңістігі ретінде қабылдаса, мемлекеттік БАҚ-тың дискурстық ықпалы әлсірейді. Алынған эмпирикалық нәтижелер институционалдық сенім дағдарысын ғана емес, сонымен бірге саяси коммуникацияның, символдық легитимділіктің және агенттік тәжірибенің трансформациясын көрсетеді. Бұл үрдіс бір жағынан азаматтық сана мен сыни ойлаудың күшеюімен байланысты болуы мүмкін, екінші жағынан – институционалдық алшақтаудың терендеуіне және саяси қатысудың бейресми немесе фрагментарлы формаларының өсуіне алғышарт жасайды [6, р.401]. Жастардың дәстүрлі институттарға сенімінің төмендеуі – тек ұлттық деңгейдегі құбылыс емес, жаһандық цифрлық модернизация жағдайында байқалатын құрылымдық өзгерістердің көрінісі ретінде қарастырылуы тиіс.

Алынған деректер бірнеше маңызды қорытынды жасауға негіз береді.

Біріншіден, азаматтық идентификацияның басымдығы байқалады. Респонденттердің 74%-ының өзін ең алдымен Қазақстан азаматы ретінде айқындауы – жастар санасында біртұтас саяси-құқықтық кеңістіктің және ортақ мемлекеттік идеясының орныққанын көрсетеді [7]. Бұл көрсеткіш азаматтық бірегейлікті қалыптастыруға бағытталған мемлекеттік институттардың (білім беру жүйесі, бұқаралық ақпарат құралдары, жастар саясаты) ықпалының жанама индикаторы ретінде қарастырылуы мүмкін. Теориялық тұрғыдан алғанда, мұндай нәтиже жастардың саяси жүйеге интеграциялану деңгейінің жоғары екенін және өзін азаматтық қоғамның белсенді субъектісі ретінде қабылдайтынын білдіреді [8].

Екіншіден, этникалық фактордың маңыздылығы толық жойылмаған. Респонденттердің 12%-ы үшін ұлттық тегі негізгі идентификациялық маркер болып қала береді. Бұл үлес азаматтық идентификациямен салыстырғанда төмен болғанымен, этникалық компоненттің саяси әлеуметтену процесіндегі рөлін жоққа шығармайды [9]. Керісінше, бұл деректер полиэтникалық қоғам жағдайындағы саяси идентификацияның көпқабатты сипатын айқындайды. Жастардың бір бөлігі үшін этникалық бірегейліктің басымдығы отбасы, діни орта және ұлттық мәдениет сияқты дәстүрлі әлеуметтену агенттерінің ықпалының сақталғанын көрсетеді. Ұсынылған деректер қазақстандық жастардың саяси идентификациясы күрделі әрі көпдеңгейлі болғанымен, оның негізінен азаматтық сипатқа ие екенін дәлелдейді. Азаматтық және этникалық идентификация арасындағы арақатынас мемлекеттік институттар мен дәстүрлі құндылықтардың өзара ықпалының белгілі бір тепе-теңдігін білдіреді. Аталған тепе-теңдікті сақтау – жастардың саяси әлеуметтенуінің тұрақтылығы мен саяси жүйенің легитимділігін қамтамасыз етудің маңызды шарты болып табылады. (Сурет 2)

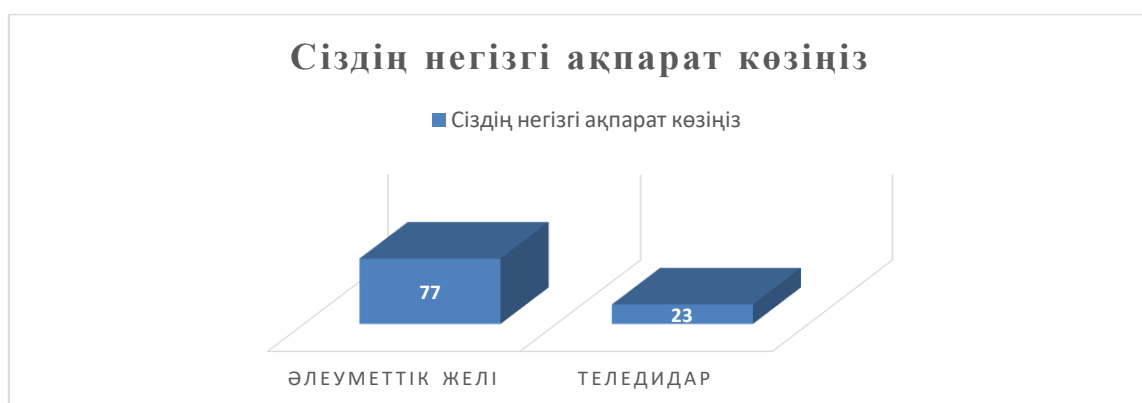

Сурет 2. Респонденттердің азаматтық және этникалық идентификация үлесі (% бойынша)
Ескерту: автордың жеке дереккөзінен

Әлеуметтік медиа жастар үшін саяси ақпараттың негізгі көзіне айналып, олардың жаңалықтарды қабылдау тәсілін және саяси контентпен өзара әрекеттесу формаларын түбегейлі өзгертті. Instagram, TikTok, Twitter (X), YouTube секілді платформалар нақты уақыт режимінде ақпарат алмасуға, пікір білдіруге және қоғамдық талқылауға қатысуға мүмкіндік береді. Бұл құбылыс әлеуметтік желілердің саяси ақпарат кеңістігінде дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарын біртіндеп ығыстырып жатқанын көрсетеді. Зерттеулерге сәйкес, жастар саяси және әлеуметтік мәселелер талқыланатын цифрлық платформалар арқылы жаңалықтарды жүйелі түрде алып отырады. Әлеуметтік желілер тек ақпарат көзі ғана емес, сонымен қатар саяси тұлғалармен тікелей коммуникация орнатуға және бұрын дәстүрлі медиа арқылы мүмкін болмаған интерактивті форматта саяси дискурсқа қатысуға жағдай жасайды [10, p.221].

Жастардың саяси процестерге қатысуы демократиялық жүйенің болашағына тікелей ықпал етеді, себебі олардың құндылықтары мен көзқарастары болашақ институционалдық даму бағыттарын айқындайды. Саяси дискурсқа жаңа идеялар мен сыни перспективаларды енгізу арқылы жастар демократиялық режимдердің тұрақтылығына үлес қосады. Сонымен қатар, әлеуметтік желілер тарихи тұрғыдан саяси өкілдігі шектеулі болған жастарға қоғамдық күн тәртібіне ықпал етуге және әлеуметтік, экологиялық, азаматтық мәселелер төңірегінде ұйымдасуға мүмкіндік беретін қуатты құралға айналды. Роско Паунд атап өткендей, әлеуметтік медиа әсіресе сайлауаралық кезеңде қоғамдық хабардарлықты арттыру құралы ретінде ерекше тиімділік танытады [11, p.79].

Саяси әлеуметтенудің маңызды аспектілерінің бірі – жастардың саяси ақпаратты қай көздерден алатыны және осы көздерге деген сенім деңгейі. Жүргізілген эмпирикалық зерттеу қазақстандық жастар арасында ақпарат тұтынудың дәстүрлі моделінен цифрлық модельге айқын ауысқанын көрсетті. Респонденттердің 77%-ы сайлау мен саясат жөніндегі ақпараттың негізгі көзі ретінде әлеуметтік желілерді атаған [12, p.195]. Бұл көрсеткіштер әлеуметтік медиа платформаларының жастардың саяси көзжиегін қалыптастырудағы шешуші рөлін айғақтайды. Цифрлық платформалар саяси контентті жедел, визуалды және интерактивті форматта ұсына отырып, дәстүрлі медианың ақпарат беру стилінен айтарлықтай ерекшеленеді. Ал дәстүрлі ақпарат құралдарының, әсіресе теледидардың үлесі айтарлықтай төмендеген: тек шамамен 23% респондент теледидарды саяси ақпарат көзі ретінде көрсеткен. Бұл деректер жастардың ақпарат тұтынуда «екінші экран» моделінен бас тартып, негізгі ақпараттық кеңістік ретінде әлеуметтік желілерді таңдағанын білдіреді. (Сурет 3)

Сурет 3. Жастардың ақпаратты қай арнадан көбірек алатыны туралы мәлімет берілген (% бойынша)

Ескерту: авторлардың жеке дереккөзінен

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер қазақстандық жастардың саяси әлеуметтенуінде цифрлық медианың доминантты рөлге ие болғанын және саяси коммуникацияның құрылымы мен формасының трансформацияға ұшырағанын көрсетеді.

ТАЛҚЫЛАУ

Жастардың саяси әлеуметтенуіне ықпал ететін жағдайлар негізінен объективті сипатта болғанымен, бұл объективтіліктің басты ерекшелігі – оның бірқалыпты, өзгермейтін күйде тұрмай, үнемі жаңарып, қозғалыста болуы (тіпті бір қоғамның өз ішінде де, әлемдік деңгейін айтпағанда). Құндылықтар мен нормалар уақыт өте жинақталып қалыптасады, алайда уақыттың өзі олардың маңыздылық дәрежесін және қоғамдық жүйенің құрылымын түрлендіріп отырады. Соның салдарынан жастардың құндылықтарды сұрыптауы, саяси қызметте қандай бағдар ұстанатынын анықтауы барған сайын күрделене түседі. Яғни мүмкіндіктер аясы кеңейген сайын таңдаудың өзі де қиындалып, «кең мүмкіндік» пен «күрделі таңдау» арасындағы белгілі бір қайшылық пайда болады [13]. Бұл ойды Хосе Ортега-и-Гассет нақтылай отырып: «Өмір ең алдымен, біздің кім бола алатынымыз, яғни мүмкін әлеуетті өмір; әрі ол – сол мүмкіндіктердің ішінен бірін таңдау, яғни біз шын мәнінде іске асыратын нұсқаны таңдауға қатысты шешім. Жағдайлар мен шешім – өмірді құрайтын екі негізгі құрамдас» деп жазады. Философтың «мүмкін әлеуетті өмір» туралы тұжырымы әсіресе жастарға тән: өйткені жас кезеңіне сай мүмкіндіктердің молдығы, танымға ұмтылыс, келіспегенді өзгертуге талпыныс және белсенділік – объективті түрде бар әлеуеттің көрінісі. «Жастар» және «болашақ» ұғымдары кең әрі тар мағынада (отбасы, қоғам, адамзат деңгейінде) көбіне үміт түсінігімен қатар айтылып келеді. Алайда бұл ұғымдар үміттің іске асу шарттарымен де тығыз байланысты: саяси-экономикалық орта, білім беру жүйесінің сапасы, бастапқы мүмкіндіктердің тең/тең емес болуы сияқты факторлар «мүмкіндіктер арасынан таңдау» сипатына және әлеуеттің жүзеге асуына тікелей ықпал етеді [14].

Бұл байланыстар қазір де өзекті, тек бір айырмашылық бар: қоғамдық өмір тоқтаусыз өзгеріп, өзгерістердің қарқыны біртіндеп үдей түсті. Сондықтан бүгінгі жағдайда жастардың саяси әлеуметтенуін жаһандану құбылысынан бөлек қарастыру қиын. Жаһандануға қатысты бағалау саясаттануда да, практикалық саясатта да біржақты емес; дегенмен әртүрлі пікірлердің (оның артықшылықтары мен әлсіз тұстары, «оң-теріс» арақатынасы туралы) болуының өзі бұл үдерістің шынайы түрде бар екенін дәлелдейді [15]. Жаһандану – қазіргі заманның объективті шындығы, сол себепті ол жастардың әлеуеттік мүмкіндіктерін (оның ішінде саяси салада да) іске асыруға қажетті нақты шарттарды айқындауда елеулі рөл атқарады. Жастардың саяси әлеуметтенуі қазіргі уақыттың құндылықтары мен нормаларын меңгермейінше тиімді бола алмайды. Саяси әлеуметтенудің маңызды ерекшелігі оны «таза күйінде» бөліп алып, мәнін анықтауда жалпы әлеуметтенудің өзге қырларымен байланысын толық абстракциялау мүмкін еместігі. Бұл саясаттың өз табиғатымен түсіндіріледі: саясат қоғам өмірінің барлық саласына ене алу қабілетімен ерекшеленеді. Карл Шмитт өз алдына жеке пәндік саланы білдірмейді, ол тек адамдардың ассоциациясы немесе диссоциациясы қарқындылығының дәрежесін білдіреді; мұндай мотивтер діни, ұлттық (этникалық немесе мәдени мағынада), шаруашылық немесе өзге сипатта болуы мүмкін, әрі әр кезеңде олар әртүрлі бірігу мен ажырауға алып келеді» [16]. Саяси құбылыстың көпқырлылығы тұлғаның орта арқылы қалыптасатын әлеуетті мүмкіндіктерінің көпқырлылығына сәйкес. Ерекшелік қоғамның саяси жүйесіне тән сипаттарда, отбасының материалдық ахуалында, сондай-ақ әртүрлі таптар мен әлеуметтік топтардың және олардың моральдық-діни нормалары мен құндылықтарының жас адамға қандай деңгейде әрі қандай тетіктер арқылы ықпал етуінде жатыр. Ал жастардың саяси әлеуметтенуінің басты мақсаты – тұлғаның не топтың саяси іс-әрекет жүйесіндегі өз орнын саналы түрде айқындауы – мақсатты саяси білім берусіз жүзеге аспайды [17, p.56].

Саяси әлеуметтенудің объективті және субъективті қырлары өзара астасатындықтан, яғни оның таңдамалылық сипаты бар болғандықтан, тұлға мен топтың бірқатар сипаттарын ескеру қажет:

жаһандану жағдайында жастардың, олардың жекелеген топтарының және жеке индивидтің саяси өзін-өзі айқындау (идентификация) үлгілері;

- олардың саяси сауаттылығы мен жинақтаған тәжірибесінің деңгейі;
- идеологиялық бағдарлар мен құндылықтық ұстанымдар;

- діни фактордың саяси таңдау мүмкіндіктеріне ықпал ету ауқымы;
- саясат пен мораль арақатынасы мәселесіне көзқарасы [18, p.112].

Жастардың саяси әлеуметтену үдерісінің күрделілігі оның бір мезетте бірнеше ықпал етуші тараптардың әсерімен қалыптасуынан байқалады: мұнда мемлекеттік құрылымдар мен үкіметтік емес ұйымдар ғана емес, жеке тұлғалар да маңызды орын алады. Әлеуметтендіру агенттерінің ықпалы олардың қызметінің заманауи талаптарға сәйкестігіне, нақты әлеуметтік-саяси ахуалға тез бейімделуіне, әрекет ету икемділігіне және жастар ортасындағы беделі мен сенім капиталына тәуелді. Сонымен қатар жастар үшін ұстаздар мен тәлімгерлерді таңдау үдерісі олардың формалды не бейформалды бірлестіктерге, қозғалыстарға немесе топтарға қатыстылығына байланысты күрделене түседі, өйткені бір ғана оқиғаға қатысты түрлі ортада бір-біріне мүлде қарама-қарсы ұстанымдар қатар ұсынылуы ықтимал. Жаһандану кеңістігінде интернет жастардың саяси әлеуметтенуіндегі жетекші агенттердің біріне айналып, олардың саяси ақпаратты қабылдауына, көзқарас қалыптастыруына және қоғамдық пікірге қатысуына айтарлықтай ықпал етеді. Қазіргі таңда әлеуметтік желілер «саяси үдерісте әрі оң, әрі теріс рөл атқарады: олар ақпарат пен білімді тарату үшін қолданылатын либералдандыру құралы болуы мүмкін, бірақ сондай-ақ бұрмаланған ақпарат пен жалған жаңалықтарды тарату үшін қолданылатын басу құралы да болуы мүмкін. Белгілі бір дәрежеде әлеуметтік желі платформаларын демократиялық қозғалыстар, бостандық үшін күресушілер де, авторитарлық режимдер де қолдана алады» [19]. Ақпараттың өте жоғары жылдамдықпен, дерлік бір сәтте таралу мүмкіндігі саяси коммуникацияның аясын кеңейтіп қана қоймай, интернет кеңістігіне анағұрлым терең кіріккен жастардың саяси оқиғаларға деген қызығушылығы мен назарын күшейтеді. Жақын уақытқа дейін қомақты күш пен уақытты қажет еткен саяси ақпарат бүгінде іс жүзінде үнемі көз алдында.

Жаңа қызығушылықтардың пайда болуы олардың міндетті түрде тұрақты, орнықты болатынын білдірмейді. Олар жаңа саяси түсініктерге орын беруі мүмкін, ал бұл түсініктер жас адамның саяси әлеуметтенуіндегі келесі кезеңнің принциптік негізіне айналуы ықтимал. Интернеттегі жастардың саяси әлеуметтенуінің маңызды агенті ретінде қарастырғанда, оның ықпалымен жастардың қоғамдық-саяси акциялары кей жағдайда бір мезетте әрі ұйымдасқан, әрі стихиялы сипат алып отыратынын ескеру керек. Сондай-ақ желі кеңістігінде кейде тексерілмеген ақпарат, кейде әдейі бұрмаланған «фактылар» жастардың жедел реакциясына, көмектесуге және қолдауға дайын белсенді әлеуетіне сүйеніп, оларды тарту мақсатында таратылады. Мұндай ақпараттық манипуляциялар жастар үшін қолайсыз нәтижелерге, тіпті адам шығыны сияқты ауыр салдарға дейін жеткізуі ықтимал.

Әлеуметтік желілердің жастардың саяси мінез-құлқына тигізетін ықпалының (оң және теріс) логикасын мына тұжырыммен түсіндіруге болады: «әлеуметтік желілер онлайн жалпы хабардарлықты арттырумен қатар офлайн үйлестіру шығындарын азайту есебінен наразылық білдіретін әлеуметтік топтарды жұмылдыру кезіндегі тәртіпсіздікке байланысты кемшіліктерді өтей алады» [20]. Жастардың саяси әлеуметтену жағдайларын сипаттаудың маңызды методологиялық ерекшелігі — саяси кеңістік пен саяси уақыттың объективті байланысы. Саяси уақыттың мазмұны саяси үдерістің белгілі бір ұзақтығының көрінісі ретінде нақты да, қайшылықты да: онда жаңа мен кетіп бара жатқан, жеңіс пен жеңіліс қатар сыйысады. Бір саяси кеңістікте демократиялық та, демократиялық емес идеялар да таралуы, түрлі саяси жүйелер жұмыс істеуі мүмкін, бұл жастардың қоғамның саяси өміріндегі рөлін анықтауына, өзін-өзі жүзеге асыру қажеттіліктеріне барынша сай келетін жүріс-тұрыс пен қатысу формаларын таңдауына сөзсіз ықпал етеді. Бір уақыт шеңберіндегі қажеттіліктердің әртүрлілігі мен мүдделердің қайшылығы жастар ортасының өз ішінде де, одан тыс жерде де қақтығыстардың көзіне айналуы ықтимал. Э. Гидденс «жаңа әлемдік тәртіптің» маңызды қайшылықтарының бірі ретінде «капиталдың интернационалдану үдерістері (капиталистік тетік тұтастай) мен ұлттық мемлекеттердің ішкі консолидациясы арасындағы» шиеленістің арта түсетінін атап көрсеткен [21]. Мұның ықтимал нәтижесі — қазіргі капитализмнің ұлттық мемлекеттердің «саяси және мәдени айырмашылықтарын бұлдырлатуға» бейім үрдісінің

күшеюі — оның дамуының қолайлы шарттарының біріне айналады. Тұлға қабілеттерін жүзеге асырып, алған білімін қолдана отырып, уақыт шақыруларына жауап беру мүмкіндігін алады. Қоғамдық ілгерілеу қарқынының артуы – табиғи әрі объективті құбылыс. Жаһандану әлеуметтік өзгерістердің жалпы логикасына ғана емес, соның бір қыры ретінде көрінетін саяси дамудың бағыты мен қарқынына да тікелей ықпал жасайды. Осы контексте ерекше мәнге ие құбылыстардың бірі – саяси лидерлік буынның алмасуы. Лидерлік феномені жаңа емес: саяси өмірдің өз табиғаты белгілі бір деңгейде жетекшілікке деген сұранысты үнемі туындатады. Алайда көпшілікке «біреу ықпал етіп, жол көрсетіп, таныстырып, ұйымдастырып отыруы керек. Көпшілік мұндай қажеттіліктен бас тартқанға дейін немесе көпшілік болудан қалғанға дейін» деген оймен келіссек те, қазіргі өзгермелі саяси жағдайда «іріктелген азшылықтың» көпшіліктің құбылып отыратын талап-тілектеріне сәйкес бейімделе алу қабілеті аса маңызды екенін атап көрсету қажет [22].

Жастарды түсінбеудің бір себебі ретінде саяси көшбасшылардың жас айырмашылығын да қарастыруға болады. Сонымен бірге лидерлікті «жасарту» тенденциясы жас көшбасшыларға қойылатын өлшемдердің артуымен қатар жүретінін ескеру керек: олардың теориялық дайындығы, құндылықтық ұстанымдары, тұлғалық қасиеттері және саяси кемелдігіне қатысты талаптар барған сайын күшейе түседі.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жүргізілген зерттеу қазіргі қазақстандық жастардың саяси әлеуметтену процесі күрделі әрі көпдеңгейлі сипатқа ие екенін көрсетті. Теориялық талдау мен эмпирикалық деректер негізінде келесі тұжырымдарды тұжырымдауға болады:

Біріншіден, жастардың саяси әлеуметтенуі институционалдық және цифрлық факторлардың өзара әрекеттесуі аясында жүзеге асады. Э. Гидденстің құрылымдану теориясы тұрғысынан алғанда, жастар бір мезгілде саяси институттар әсерінің объектісі және осы құрылымдарды өз тәжірибелері арқылы өзгертуге қабілетті белсенді агент ретінде көрінеді [23].

Екіншіден, эмпирикалық зерттеу нәтижелері қазақстандық жастардың саяси идентификациясында азаматтық компоненттің басым екенін дәлелдеді. Респонденттердің 74%-ы өзін ең алдымен Қазақстан азаматы ретінде тануы – біртұтас саяси-құқықтық кеңістіктің және ортақ мемлекеттік идеясының жастар санасында терең орныққанын көрсетеді. Сонымен бірге, этникалық идентификацияның 12%-дық үлесі полиэтникалық қоғамдағы саяси процестердің күрделілігін аңғартады [24].

Үшіншіден, дәстүрлі саяси институттарға сенім деңгейінің төмендігі байқалады. Мемлекеттік БАҚ пен соттарға сенім шамамен 30%-ды, ал партия көшбасшыларына сенім 20%-дан аспайды. Бұл жастардың формалды саяси институттардан алшақтауын және олардың қызметіне деген сыни көзқарастың қалыптасқанын білдіреді. Мұндай институционалдық скептицизм жастардың саяси белсенділігінің төмендеуіне немесе оның дәстүрлі емес формаларға ауысуына әкелуі мүмкін [25, p.17].

Төртіншіден, цифрлық медианың, әсіресе әлеуметтік желілердің рөлі айтарлықтай артқан. Респонденттердің 70%-дан астамы әлеуметтік желілерді саяси ақпараттың негізгі көзі ретінде атаса, Қазақстан жастарының 77%-ы сайлау мен саясат жөніндегі ақпаратты әлеуметтік желілерден алады. Бұл цифрлық ортаның жастардың саяси әлеуметтенуінің басты алаңына айналғанын дәлелдейді. Instagram, TikTok, YouTube секілді платформалар саяси контентті жедел әрі интерактивті форматта тұтынуға мүмкіндік береді, бұл дәстүрлі медианың ұсына алмайтын қасиеті.

Бесіншіден, Х. Ортега-и-Гассеттің «бұқара көтерілісі» концепциясы аясында қарастырғанда, цифрлық дәуірде ақпараттық ағындар саяси реакцияларды жеделдетіп, қатысудың эмоционалдық құрамдас бөлігін күшейтеді. Ал К. Шмиттің «саяси» тұжырымдамасына сәйкес, цифрлық дискурсивті тәжірибелерде «өзге-бөгде» оппозициясының құрылуы күшейіп, бұл жастардың саяси бағдарларының қалыптасуына әсер етеді.

Қазіргі қазақстандық жастардың саяси әлеуметтенуі институционалдық трансформациялар мен цифрлық ортаның өзара әрекеттесуі жағдайында жүзеге асады. Бұл процесс дәстүрлі саяси институттарға сенімнің төмендеуімен және цифрлық платформалардың басымдығымен сипатталады, бірақ сонымен бірге азаматтық идентификацияның жоғары деңгейін сақтайды.

References:

- 1 Donbavand S., Hoskins B. *Citizenship Education for Political Engagement: A Systematic Review of Controlled Trials // Social Sciences.* — 2021. — Vol.10. — №5. — P.59-78.
- 2 Coopmans M., ten Dam G., Dijkstra A.B., van der Veen I. *Towards a Comprehensive School Effectiveness Model of Citizenship Education: An Empirical Analysis of Secondary Schools in The Netherlands // Social Sciences.* — 2020. — Vol.9. — №9. — P.128-149.
- 3 Tariq R., Zolkepli I.A., Ahmad M. *Political Participation of Young Voters: Tracing Direct and Indirect Effects of Social Media and Political Orientations // Social Sciences.* — 2022. — Vol.11. — №2. — P.81-101.
- 4 Mihálik J., Garaj M., Bardovič J. *Social Media and Political Communication of Youth Political Organisations in Slovakia, Czechia and European Level: A Cross-Case Analysis // Social Sciences.* — 2022. — Vol.11. — №2. — P.69-80.
- 5 Alodat A.M., Al-Qora'n L.F., Abu Hamoud M. *Social Media Platforms and Political Participation: A Study of Jordanian Youth Engagement // Social Sciences.* — 2023. — Vol.12. — №7. — P.402-417.
- 6 Alamo-Bolanos A., Mulero-Henríquez I., Morata Sampaio L. *Childhood, Education, and Citizen Participation: A Systematic Review // Social Sciences.* — 2024. — Vol.13. — №8. — P.399-416.
- 7 Ferreira G.B., Ferreira L.S. *The Polarization Paradox: Social Media, Young Voters, and the Challenges to the Open Society // Social Sciences.* — 2025. — Vol.14. — №9. — P.542-566.
- 8 Jackle S., Bauschke R. *From Likes to Votes? Exploring Exposure to Digital Election Campaigns and Its Correlation with Voting Behavior of Young Voters in the 2025 German Federal Election // Social Sciences.* — 2025. — Vol.14. — №12. — P.719-821.
- 9 Hansen T., Taylor C.K., Knowles R.T. *Digital Media and Political Engagement: Shaping Youth Environmental Attitudes and Behaviors in Four European Societies // Societies.* — 2025. — Vol.15. — №11. — P.300-318.
- 10 Tsouparopoulou E., Symeonaki M., Parsanoglou D., Kazani A. *European Youth and Digital Engagement: Attitudes, Skills, and Civic Participation // Journal of Applied Youth Studies.* — 2025. — Vol.8. — №7. — P.219-247.
- 11 Juusola H. *Stakeholders' Perception on Youths' e-Participation in Finland: Case Virtual Council // H. Juusola, J. Varsaluoma // Journal of Applied Youth Studies.* — 2023. — Vol.6. — №9. — P.75-93.
- 12 Lohmeyer B. A. *Youth Work, Youth Studies, and Co-design: Sustaining a Dynamic Nexus to Progress Youth Participation // B. A. Lohmeyer, J. R. McGregor, B. E. Wood // Journal of Applied Youth Studies.* — 2024. — Vol.7. — P.193-210.
- 13 Baizhumakzy Z., Tangkish N., Mazhinbekov S., Sarsenbekov Z., Korganova S. *Fostering Democratic Engagement: Factors Shaping Youth Political Participation in Kazakhstan // Frontiers in Political Science.* — 2025. — Vol.7. — №18. — P.44-61.
- 14 Jia N., Fee L.Y. *The Influence of Social Media Content on Political Identity with Corruption Perception as a Moderator // Frontiers in Political Science.* — 2025. — Vol.7. — №11. — P.100-127.
- 15 Fehser S., Tillmann F., Reibig B. *Political Participation of Young People in Rural Eastern Germany: Empirical Findings, Structural Barriers, and Policy Implications // Frontiers in Political Science.* — 2025. — Vol.7. — №5. — P.116-129.
- 16 Amin M.A., Ritonga A.D., Situmorang T.P., Santoso A.D. *Revolutionizing Political Participation: A Modified UTAUT Model for Generation Z in the Digital Era // Frontiers in Political Science.* — 2025. — Vol.7. — №15. — P.304-317.

17 Munzir A.A., Neureiter A., Matthes J., Chan M., Bojic L. *From Sparks to Action: The Role of Political Influencers for Young Adults' Political Efficacy and Political Participation in Austria, Hong Kong, Indonesia, and Serbia* // *Frontiers in Political Science*. — 2025. — Vol.7. — №12 – P. 55-74.

18 Deri A., Szabo A. *Interpreting Political Participation as Communicative Action: A Comparison of Younger and Older Adults* // *Frontiers in Political Science*. — 2025. — Vol.7. — №9 – P. 111-127.

19 Khamzina Z., Buribayev Y., Buribayeva A. *When Numbers Remain Silent: The Protest Potential of Kazakhstan's Youth amid Social Tension* // *Frontiers in Communication*. — 2025. — Vol. 10. — №8 – P. 88-117.

20 Guglielmi S., Maggini N. *Addressing Migrant Inequality in Youth Political Engagement: The Role of Parental Influences* // *Politics and Governance*. — 2025. — Vol.13. — №4 – P. 286-297.

21 Garcia-Albacete G., Nunez L., Sanchez D., Abendschun S., Kleer P. *Beyond Gender: Exploring the Intersectional Dynamics in Political Interest Among Youth* // *Politics and Governance*. — 2025. — Vol.13. — №21 – P.10-27.

22 Hoffmann P., Benoit V. *Political Participation of Young Immigrants: Do National Identification and Discrimination Moderate the Relationship?* // *Politics and Governance*. — 2025. — Vol.13. — №22 – P. 69-87.

23 Eichhorn J., Huebner C. *Longer-Term Effects of Voting at Age 16: Higher Turnout Among Young People in Scotland* // *Politics and Governance*. — 2025. — Vol.13. — №14 – P. 200-227.

24 Moreno-Cabanillas A., Castillo-Esparcia A., Serna-Ortega A. *Fostering Youth Trust in the European Commission: Communication on Social Media as a Key Strategy* // *Media and Communication*. — 2025. — Vol.13. — №10 – P. 109-127.

25 Lutterbach S., Beelmann A. *Youth Norm Deviation and Intolerance: Pathways to Polarized Political Attitudes and Behavioral Intentions* // *Social Inclusion*. — 2025. — Vol. 13. — №3 – P. 10-27.

FTAMP 04.51.54

DOI: <https://doi.org/10.51889/2959-6270.2026.93.1.005>

Н.Ж. Ельчибаева¹ , Г.О. Чаргынова² , С.А. Сейсенбаева² , А.Б. Сарыбаева^{1*}

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

*e-mail: sarybayevaai@gmail.com

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ ТӘУЕЛДІЛІК: ҚҰМАР ОЙЫНДАРДЫҢ АВТОМАТТАНДЫРЫЛУЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдамна

Бұл мақалада жасанды интеллекттің цифрлық тәуелділікке, әсіресе құмар ойындардың онлайн форматта автоматтандырылуына ықпалы әлеуметтанулық және пәнаралық тұрғыда кешенді түрде талданады. Зерттеу заманауи қоғамда тамыр жайып келе жатқан «цифрлық есірткі» феноменінің пайда болу себептері мен әлеуметтік салдарын ашуға бағытталып, оны түсіндіруге көмектесетін жетекші әлеуметтік теориялар негізге алынды. Әдіснама ретінде пәнаралық ғылыми әдебиеттерге шолу жасалып, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДСҰ) деректері, психология мен ақпараттық технология салаларындағы заманауи зерттеулер пайдаланылды. Сондай-ақ технологиялық платформалардағы алгоритмдер мен пайдаланушы мінез-құлқы арасындағы өзара байланыс талданды. Зерттеу нәтижелері қазіргі тәуекелге